

Kurpiowscy potomkowie Prusów

Tomasz Mrozek

Teren Kurpiowszczyzny był i ciągle jest, choć już w mniejszym stopniu, wyjątkowy w skali kraju. Na rozległych terytoriach od Chorzeli przez Myszyniec, do Nowogrodu i na południe do bram Ostrołęki, rozciągał się kompleks leśny, który do połowy XVI wieku pozostawał niemal pusty. Kolonizacja następowała najpierw powoli, składając się w dużej mierze z uciekinierów z dworów szlacheckich, renegatów, ale także Prusów i Tatarów.

Prusowie, zwani ostatnimi poganami Europy mieli przed sobą trzy możliwości: walczyć z najeźdźcami swoich ziem, Krzyżakami, i zginąć, co wybrała znaczna część; przyjąć chrzest z rąk krzyżackich i powoli wtapiać się w kulturę „nowych Prus”, dzisiejszych Niemiec – za tym optowali w dużej mierze przodkowie dzisiejszych Kaszubów; bądź zbiec do Puszczy i czekać na lepsze czasy. Ta ostatnia grupa stanowiła liczne grono pośród zasiedlających Kurpiowszczyznę osadników. Byli też tacy, którzy uciekli za granicę, na Mazowsze, w okolice Ciechanowa, Różana, Gąsewa i tam z racji swego wysokiego postawienia wśród rodów pruskich, otrzymywali zbiorczy herb Prus, a przy dwóch kolejnych falach migracji, herby Prus II i Prus III (niezbyt oryginalnie nazwane). Pochodzą z Prus np. Napiórkowscy, potomkowie Napirki, później „spolonizowani”.

W miarę, jak Puszcza była kolonizowana przez mieszkańców Mazowsza, przybywało ludności rdzennie polskiej, która mieszała się z autochtonami i przybytymi wcześniej Prusami. Tym zaś nie pozostała nawet nazwa, bo najeźdźcy przyjęli nawet dla swego państwa nazwę Prusy. Wtedy w Puszczy zaczęto dla rozpoznania mówić o pierwszych Prusach, jako o Mazurach. Szacuje się, że obecnie żyje na terenie północnej części powiatu ostrołęckiego około 30% mieszkańców pochodzenia w prostej linii pruskiego. Część z nich zachowała nazwisko, niespotykane w całym kraju, którego pochodzenia nie da się wywieść od żadnego polskiego słowa.

Poniższa lista jest zbiorem znanych kurpiowskich nazwisk, występujących w książce „4444 ostrprüssische Namen prussisch erklärt”, autorstwa Heinza Geoga Podöhla, wydanej po raz drugi w 1987 roku, na podstawie spisów ostatnich Prusów, którzy nie ulegli do końca germanizacji. Spisu dokonano po niemieckiej stronie granicy do 1840 roku.

Nazwiska często mają końcówki -ul, -uk, -uke albo -el, które stosowano jako sposób na redukcję, skrócenie wyrazów. Pomijam tutaj gramatykę pruską, bo i tak język ten jest już całkiem martwy. Na szczęście Podöhl przetłumaczył nazwiska na język niemiecki, kiedy jeszcze miał z kim się skonsultować, dzięki czemu teraz z niemieckiego można przetłumaczyć zbiór na język polski. Spośród 4444 nazwisk wybrałem takie, z którymi spotykam się sam po dzień dzisiejszy.

O ile to możliwe starałem się też dojść do tego, gdzie obecnie znajdują się miejscowości, o których czasem mowa w treści. Przynajmniej w części przypadków będzie to bowiem miejsce, skąd pochodzi ród noszący dane nazwisko.

Dodać należy jeszcze, że część Prusów po przybyciu do Puszczy przybierała polskie nazwiska, bardzo szybko asymilowała się, lub w ten sposób zacierała po sobie trop w kraju pochodzenia. Niektórzy słysząc podobnie brzmiące polskie słowa, nawet proste rzeczowniki, zamieniała np. swoje „Bruska”, na „Brzózka”.

Moja prababcia Antonina Mrozek pochodziła z Wyku i nosiła nazwisko panięskie Bandzul. Nikt wokół nie wiedział co oznacza, a sama wiedziała tylko, że nie jest do końca „stąd”. Pochodzenia od Prusów nie ma co się wstydzić, to waleczny naród, który zwyczajnym prawem historii trafił na silniejszego, który na dodatek przejął jego nazwę. Na tyle skutecznie, że „Prusy” kojarzą nam się z rozbiorem Polski, bardziej niż obecne Niemcy, spadkobiercy Państwa Krzyżackiego, które – o ironio – odpowiedzialne jest za eksterminację narodu pruskiego...

Prusowie będący naszymi przodkami sami wybrali Puszczę, Polskę, a wkrótce także chrześcijaństwo, jednak z rąk polskich kapłanów i kaznodziei, a nie krzyżackich zakonników z mieczami. Czy ich wybór tak bardzo różniłby się od naszego?

Wykaz niektórych nazwisk pruskiego pochodzenia:

1. **Babiel, Pabich** – od „Pabille”, miejscowość Babillien, obecnie Bobraj w Obwodzie Kaliningradzkim; pochodzi od wyrazu *pabillis* czyli „czytacz”, „mówca”;

2. **Bakuła** – od „Pakulla”, „Pakulla”, z miejscowości Bakolen w dawnych Prusach, obecnie Kudrinka w Obwodzie Kaliningradzkim, po litewsku dotąd nazywanej Bakulai; pochodzenie od wyrażenia *pa kulle* co znaczy „pod torbą”, „pod worem”; z końcówką osobową brzmiało to też *pakullas* („noszący torbę”?)
3. **Bałon, Bajon** – od „Bayone”, „Baion”, *baionis* to „ukarany” - co wśród zbiegów do Puszczy nie powinno dziwić;
4. **Banach** – od „Panake”, miejscowość Ponacken, obecnie raczej już nie istniejąca, znajdowała się niedaleko Królewca, w obecnym Obwodzie Kaliningradzkim, w dawnej pruskiej Sambii; pochodzi od *panagis* czyli „pieszy”, „przechodzień”;
5. **Bandzul** – od „Bandule”, *banda* oznacza „stado”, *bandullis* zaś „posiadacz dużego stada”;
6. **Borzym** – od „Boryn”, „Barrain”, gdzie *barrs* oznaczało „gromadę”, „szajkę”, „paczkę”; lub od „Borthim”, gdzie *bordus* oznacza „brodę”;
7. **Bandyś** – od „Bandig”, „Bandico”, gdzie *bandika*, *bandiks* oznaczało „opiekuna”, „pasterza”, a *banda* samo w sobie oznacz „stado”;
8. **Biwald** (Bywald) – od „Biegall”, „Wigall” (zamienne „Bi” w „Wi”), gdzie *gailis* oznacza „biały”, „jasny”; *gallas* oznacza „kogut”, zaś *wigulings* - „wstrętny”;
9. **Boniek** – od „Bonike”, gdzie zaszła odmiana w nazwisku od wyrazu *bonke*, co znaczy po prostu „gza” (insekt mocno żądłący); co ciekawe, znany piłkarz o tym nazwisku pochodzi z Bydgoszczy, z ziem, gdzie pojawiali się potomkowie Prusów;
10. **Butler** – od „Butele”, „Butel”, pochodzi ze wsi Buteliten w pruskim powiecie Heiligenbeil (świętomiejskim), w okolicach Braniewa; *buttas* to po prostu „dom”, a -ele i -el to końcówki odosobowe;
11. **Dobek** – od „Dobeke”, gdzie *dobe* to „pieczara”, „grota”, a -ek i -eke to końcówki odosobowe;
12. **Gajda** – od „Geidel”, gdzie *gaidis* oznacza „pszenica”; pochodzi z miejscowości Gaidehlen / Gaiden, znajdującej się dawniej w okolicach Gremiaczów w dzisiejszym Obwodzie Kaliningradzkim;
13. **Galus** – z pruskiego *gallas* oznaczającego dosłownie „koniec” lub... „śmierć”, bądź *kallas*, znaczącego „kował”; autor „4444...” przychylił się do wersji z kowalem;
14. **Grenda** – od „Grande”, oboczność „Grende”; z hiszpańskiego tak nazywano Prusów, którzy wyruszyli za granicę i wrócili bogaci, stąd też w pruskim *grandis* oznaczało „pierścień”;

15. **Gut** – od „Gutte”, „Gudde”, gdzie *gudde* oznacza „krzaki”; miejscowość pochodzenia to Gutten czyli dzisiejsze Guty w powiecie oleckim
16. **Janota** – od „Janot”, „Jawnotho”, czyli „pochodzący z Kawnota”, Kaunohnen inaczej Marderfelde to miasto na terenie dzisiejszego Obwodu Kaliningradzkiego; *kaune* oznaczało to samo niemieckie „Marder”, czyli... „kuna”;
17. **Kabat** – od „Cabath”, „Caupiot”; *kaupit* oznacza „kupić” „kupować”, a *kaupiotas* – „kupiec”; ciekawe, że na pograniczu określenia związane z handlem brzmią podobnie zarówno w języku polskim, jak i wymarłym pruskim;
18. **Kaleta** – oryginalne pruskie nazwisko, także „Kalett” i „Kaletta”; pochodzi od *kalletas*, co określało wioskę rybacką, zaś *kallis* oznaczało „ryby”;
19. **Kalwas, Kalwasiński** – od „Galwas” gdzie *gallwo* to „głowa”, a -as to końcówka odosobowa; inne pochodzenie części osób noszących to nazwisko, od „Callewithe”, „Callweis” - gdzie *kall-* pochodzi z wyrazu *kallas* – „kował”, a *weis* to skrót od *welis* – spóźniony; wówczas dosłownie „spóźniony kowal”, cokolwiek miało by to oznaczać;
20. **Kipert** – od „Kibar”, „Kippele”; gdzie *kibinat* oznaczało „złość”, *bara* – „sprzeczką”, a *kibar* tego, kto w tej sprzeczce uczestniczył;
21. **Kulik, Kulig** – od „Kolike”, „Kulike”, gdzie *kullika* oznacza po prostu „wieś”; pochodzenie z okolic dzisiejszego Pizsa;
22. **Kwiek** – od *kwike, kweke* – „jarzębina”;
23. **Lelujka** – zarówno nazwisko, jak i wycinanka pochodzą od wyrazu *laile* – „cierpienie”, „trud”, *laileika* zaś, to „coś trudnego”; kiedy patrzemy na kurpiowskie leluje sami możemy stwierdzić, że są trudne do wykonania;
24. **Lipka** – tu ciekawe nazwisko, bo nosili je zarówno Polacy, chłopi, jak i potomkowie Prusów – u nich *lipika* to „mała lipa”, czyli też „lipka”; ale także mieszkańcy Puszczy pochodzenia tatarskiego;
25. **Malion, Melion** – od „Malin”, pochodzące od *malt* – „mąka”, *malis* – „mieleć”, *malonas* – „młynarz”;
26. **Margis** – znaczy dosłownie „barwny”, *margas* to „barwa”
27. **Maron** – od „Marohn”, „Merune”, gdzie *mare* znaczy „zalew”, a *maronis* – „urodzony przy zalewie”;
28. **Maciak** – od „Mazick”, „Maczke”, „Macias”, gdzie *mazz / mac* – znaczy „mało”; całe nazwisko z odosobową końcówką -ak, -as oznacza po prostu „mały”;

- 29. Mańkus** – od „Mangis”, „Menges”, pochodzących zaś od wyrazu *minkit* - „gnieść”, zaś *minkis* to „ten, który gniecie” („ugniatacz?”); czasami pochodzenie od nazwiska „Moniko”, „Manikus”, gdzie *manikas* to posiadacz bonety;
- 30. Nather** – od „*na taris*” - „na głos”, „ten, który głośno mówi”
- 31. Nasiadka** – przynajmniej część osób noszących to nazwisko pochodzenia pruskiego; już tam posiadali nazwisko „Nassud”, od *na šut* czyli „na-coś-siadł”, ale także *našute* znaczące „naszycie” (czegoś);
- 32. Rymek** – od „Riemane”, „Rimat”; istniały wyrazy pruskie *rimatas*, *rimika*, ale nie podano ich znaczenia; końcówka -ek, -at jako forma odosobowa;
- 33. Roman** – od „Rukals”, „Rokals”, „Romahn”; gdzie *romus* znaczy „cichy”, a *manit* w jednym z wariantów nazwiska - „uważny”, *romanis* oznacza tyle co „cichy i uważny”;
- 34. Romejko** – od „Romeike”, „Romeyjke”, „Romiks”; zachowane niemal w niezmienionej formie; pochodzi od *romus* - „cichy”, do tego końcówka -eike, -ejke, -iks jako forma osobowa;
- 35. Sadłowski** – spolonizowana wersja nazwiska „Sadloch”, od *sadelis* – miejsce zamieszkania; zatem *sadloch* to „ten który stale siedzi w miejscu zamieszkania”; nazwiskiem rzadko posługiwała się też ludność polskiego pochodzenia;
- 36. Samsel** – skrótowiec od „Swanemusel”, znaczącego samo w sobie „plemię”, zaś *swane* oznacza „brak”, a *musit* „móc”, „lubić”; końcówka -el jest formą osobową. Nazwisko ma zatem zagadkowe tłumaczenie, bo chyba posiadający je na początku nie cieszyli się sympatią;
- 37. Serejko** – od „Sareiko”, „Sarecka”; pochodzący z miejscowości Sareyken / Sarken, obecnie Szarejki w powiecie oleckim, w gminie Kowale Oleckie. *Sarke* znaczyło „sroka”. Jeszcze w 1912 roku od miejscowego pastora w dzisiejszych Szarejkach ludność wymagała, by znał język „mazurski”, czyli łamany polsko-pruski;
- 38. Sasin, Sasinowski** – od „Sassin”, gdzie *sassna* to „kraj”, „łąd”; zatem *sassin* to prawdopodobnie „krajan”;
- 39. Sajdak** – od „Saydak”, gdzie *saidat* znaczy „doglądać”, a *saiduken* „dogładający miejscowości”;
- 40. Surgał , Surgiewicz**– od „Surgat”; gdzie *surgi* oznacza „około”, „naokoło”; zaś *gattawis...* - „gotowy”; stąd początkowe *surgattawis*, czyli dosłownie „około gotowy”, być może „prawie gotowy”;

41. **Szmigiel, Śmigiel** – od „Smyge”, pochodzącego od wyrazu *smikuto* - „jaskółka”, z końcówkami odosobowymi -el, -us → *smikel, smikelus*;
42. **Sznytko** – od „Šnitkar”, „Schnittkar”, pochodzące zaś od *šnitke* - „barszcz”, „zupa z buraków”;
43. **Szok, Szoka** – od „Šoge”, „Šoke”; gdzie *šokis* oznacza „trawę”, a *šogis* - „strumień”;
44. **Tadaj** – od „Taddai”, „Daddai”; gdzie *daddan* oznacza „mleko”, a *taddainis* - „mleczarza”;
45. **Wargul, Wargulewski** – ord „Woralle”, „Wargula”; gdzie *wargas* znaczy „zło”, „gallas” - „śmierć”, *worgallas* – jest zatem połączeniem „zła śmierć”;
46. **Warych** – od „Warich”, „Waricho”; gdzie *warit* znaczyło „gotować” (jak „warzyć”), zaś *warriko* znaczyło „zwycięzca”, bo *warrit* (dwa „r”) to - „zwyciężyć”;
47. **Zawalich** – wśród mieszkańców pochodzenia pruskiego „Sawalies”, „Sawalich”, od *sawaite*, znaczącego „tydzień”;
48. **Ziemak, Ziemek** – od „Ziemke”, „Simke”, „Ziemkus”; gdzie *simt* znaczy „sto”, *simkus* - „setny”, a *simka* - „setna”.

Ilustracja 1: Prusowie po niemieckiej stronie granicy ubierali się ponoć tak. Rysunek z cytowanej książki.